

УДК 930.85:008

DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1\(34\)-03](https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1(34)-03)

Лантух Алла,
кандидатка філософських наук,
м. Харків, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-5043-1816>

Лантух Валерій,
доктор історичних наук, професор,
м. Харків, Україна

 <https://orcid.org/0009-0005-0681-2119>

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ЛІТОТЕРАПІЇ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Анотація.

У статті зазначено, що проблема збереження здоров'я завжди була і досі залишається в центрі наукових досліджень. Цей пошук має багатовекторний характер: від використання природних засобів до створення новітніх фармакологічних препаратів. Одним із напрямів оздоровлення людини впродовж історії були так звані лапідарії – збирання цілющих мінералів, яким приписували лікувальні властивості.

Особливе місце серед джерел займає поема про каміння Марбодя Реннського «Лапідарії». У статті автори доводять, що не слід заперечувати корисність мінералів, про які писав Марбод, навіть якщо вони ще не повністю досліджені сучасною медициною. Мінерали можуть бути активними агентами з лікувальними властивостями, які досі недостатньо добре вивчені сучасною наукою. Проблема знайшла своє відображення в літотерапії, яка охоплює такі напрями, як мінералотерапія, крісталотерапія (лікування кристалами) та стоун-терапія (лікування камінням). Літотерапія сприяє комплексному оздоровленню організму через вплив мінералів на енергетичні поля людини.

Розкриття потенціалу мінералів у медицині – виклик для сучасних дослідників, особливо стає затребуваним у сучасних умовах війни, коли гостро постає проблема реабілітації воїнів ЗСУ, які потребують як медикаментозного, так і фізіотерапевтичного лікування.

Ключові слова: здоров'я; лапідарії; літотерапія; лікувальне каміння; стоун-терапія.

Згідно зі східною мудрістю, найбільшими скарбами людини є здоров'я і розум. Протягом століть цієї істини дотримувалися філософи, лікарі, природознавці, письменники та всі, хто прагнув гармонії тіла й духу.

Цей пошук мав багатовекторний характер: від застосування природних засобів до фармакологічних винаходів. Одним із цих напрямів є літотерапія, адже людству достеменно відомо з давніх часів, що природні мінерали, кристали, дорогоцінні каміння можуть чинити вплив на здоров'я людини, а деякою мірою – навіть на її долю. Так, у стародавні часи їм надавали сакрального змісту, що символізував доленосне значення для власника. У той період їх купували, дарували, передавали в спадок, зберігали як талісмани та обереги з певною захисною метою.

Стародавні філософи, дослідники, поети у своїх трактатах і в природознавчих поемах цікавилися такими проблемами, як бестіарії, які описували фауну, флорарії – флору, лапідарії – усе те, що належить до світу «неживої природи». Щодо лапідарії (від лат. *lapis* – камінь), то вони неодноразово згадували цілющі властивості каміння, що використовувалося для лікування різних хвороб і травм. Це було не випадково, адже каміння і те, що людина того часу зараховувала до цієї категорії, а саме – корали, бурштин, перли тощо, безумовно, займало величезне місце в різних галузях її життя. Справа в тому, що вони відігравали різноманітні ролі в житті людини та були в неї і мірилом багатства, і магічними амулетами, і прикрасами, і ліками, а також (у певному розумінні) отрутою та антиотрутою. Проте, у порівнянні з флорою та фауною, для людини того часу світ каменів був менш пізнаним, а тому вважався і загадковим, і таємничим, і, навіть, чарівним, що привертало увагу як природознавців, так і філософів до його вивчення. Отже, проблема лапідарії має глибокі історичні витоки, що свідчить про емпіричні надбання у цій галузі дослідження. Це ми добре бачимо у творах

Теофраста [1], Плінія Старшого [2], Вітрувія [3]. Тому навіть з'явився термін *літотерапія* – лікування дорожочинним камінням. Сьогодні є науковці, які називають це явище медициною ХХІ століття. Кристали та мінерали, дорожочинні каміння та гірські породи, певним чином, становлять основу літотерапії. Увага до цієї проблеми актуалізується в умовах сьогодення, оскільки сучасна модель медицини – саморегулятивно-профілактична – ґрунтується на взаємодії з медичною екологією.

Медична екологія (екологічна медицина) – це новий напрям медичної науки, що досліджує взаємодію між факторами зовнішнього середовища і здоров'ям людини. *Медична екологія* – комплексна наукова дисципліна, яка розглядає всі аспекти впливу навколишнього середовища на здоров'я населення, концентруючи увагу на середовищних захворюваннях. Це підрозділ антропоекології та напрям у сучасній профілактичній медицині, що аналізує зв'язки і залежності громадського здоров'я і його відхилень від факторів навколишнього природного, соціального і техногенного середовища [4]. Медична екологія намагається встановити причину захворювань у безпосередньому зв'язку з навколишнім середовищем. Вона враховує велику різноманітність екологічних факторів, нозологічних форм захворювань і генетичних особливостей людини, а також використання природних факторів у подоланні хвороби.

У країнах Сходу (зокрема в Індії, Аравії), а також в Єгипті інтерес до каміння та їхніх властивостей сягає давніх часів. Першими згадками про властивості каміння людство зобов'язано шумерським і вавилонським клинописним текстам, які свідчили про сакральність каміння таких, як лазурит, нефрит і сердолік, що допомагали людині в різних нестандартних ситуаціях. Відомості про каміння часів Стародавнього Єгипту надає «Книга мертвих», де описані камені для амулетів і їхні унікальні властивості, серед яких згадано лазурит, сердолік, різновиди халцедону, бірюза, яшма, малахіт, гірський криштал, польові шпати, обсидіан, бурштин і кварцит.

Згодом ця традиція поширилася на стародавніх греків. Ще у VII–VI ст. до н. е. через фінікійців познайомилися з мінеральними скарбами Сходу. Проте після походів Олександра Македонського (336–323 рр. до н. е.) каміння буквально заповнили Грецію. Це не оминуло увагу видатних філософів того часу, з-поміж яких Піфагор (580–510 рр. до н. е.), Платон (427–347 рр. до н. е.) і Аристотель (384–322 рр. до н. е.), які згадували про цілющі або охоронні властивості каменів. Так, Аристотель займався спеціально дослідженням властивостей мінералів, а його учень Теофраст (327–287 рр. до н. е.) написав відомі книги «Про історію рослин», «Про каміння» [1]. Згідно зі свідченнями його сучасників, він був автором понад 200 творів, присвячених різним проблемам природознавства: зоології, ботаніки, мінералогії. Він був одним із засновників філософської школи перипатетиків. Філософ і психолог, лікар та автор знаменитих «Характерів», він цікавився також усіма сторонами фізичних вчень («Думка фізиків»). Відповідно до пізньої традиції його вважають засновником психології та батьком ботаніки.

Особливий інтерес до мінералів проявив свого часу римський учений-енциклопедист Пліній Старший (23–79 рр. н. е.) у своїй «Природній історії» [2]. У ній автор докладно виклав поширені у його час уявлення про магічні та цілющі властивості каменів, супроводжуючи ці описи своїми коментарями.

Деякі мінерали входили до складу ліків, які рекомендували своїм пацієнтам Корнелій Цельс [5], Квінт Серен Самонік (III ст. н. е.) [6]. Останній написав дидактичну поему «Медична книга» (*De Medicina praeseptha*), яка містить перелік хвороб і низку народних засобів їхнього лікування, запозичених у Плінія і Діоскорида. Цікавим є те, що в цей час олександрійський учений Плутарх (45–127 рр. н. е.) зробив систематизацію відомого каміння. Цей звіт давав не лише перелік каміння, а й надавав їх лікувальні та магічні властивості. У цей же час історія свідчить ще про одне дослідження каменів, а саме Діоскоріда з Кілікії. Будучи лікарем, він дослідив 600 рослин і приблизно 30 мінералів, які можна і потрібно було використовувати під час виготовлення 1000 різних ліків. Вони були класифіковані на чотири групи: духмяні рослини, харчові, медичні та виноробні. Ці дослідження він виклав у своїй фармацевтичній праці «*De materia medica*» («Про лікарський матеріал») [7].

У добу занепаду античної науки, коли енциклопедистів замінили компілятори – укладачі стислих і спрощених посібників із різних галузей знань, праця Плінія Старшого зазнала скорочень.

На її основі, ймовірно, у IV ст. н. е. було створено «Бревіарій», що отримав назву «Медицина Плінія» у трьох книгах. Свідчення про мінерали, нажаль, були розпорошені по різних працях. Були вони і у «Медицині Плінія» [8]. Однак 37-ма книга повного тексту «Природна історія» повністю була присвячена мінералам [2]. Саме вона створила той науковий і культурно-історичний контекст, у якому виявляється глибока залежність від Плінія у численних природничо-наукових і медичних працях античності та середньовіччя.

Після Плінія свідчення про каміння зустрічаються у творах Єпіфанія Саламинського (V ст. н. е.), Ісидора Савильського (бл. 560–630 pp.), візантійського письменника Михайло Пселла (IX ст.), Феофана Прокоповича – визначного вітчизняного мислителя кінця XVII – початку XVIII ст. [9].

Якщо звернутися до напрацювань стародавніх дослідників, то значне місце у висвітленні лапідарії серед поезії латинською мовою особливе місце займає поема про каміння Марбода Реннського (1035–1123 pp.). Він походив із Анжере, де працював наставником місцевої латинської школи, а згодом став єпископом м. Ренна, що у Бретані [10]. Він багато писав, але успіх випав лише на долю його «Лапідарії». Повна назва цього твору – «Поема про геммах або дорогоцінних каміннях» («Carmen de gemmis sive lapidibus pretiosis»). Під терміном *gemma* розуміли дорогоцінний камінь, а під *lapides pretiosi* – самоцвіт [11]. Цінність каменів для Марбода не визначалася їхнім місцем серед прикрас. Найбільше його цікавили саме властивості каменів – легендарні та реальні, але особливо – цілющі.

Єпископ Марбод надавав перевагу не естетичним, а цілющим та сакральним властивостям каміння. Він стверджував, що Господь наділив дорогоцінне каміння ще більшою силою, ніж рослини. Поема продовжує традиції античних авторів: кожен з 60-ти розділів поеми Марбода присвячений певному дорогоцінному або напівдорогоцінному каменю, мінералу або «каменю», що утворювався у внутрішніх органах тварин або птахів (алекторій, гієнія, хелонит тощо). Останні належали до каміння лише через силу їх фізичного стану. Єпископ Марбод описав 60 каменів, але в наш час із них можна ідентифікувати лише 30. Дослідження показали, що він користувався книгами Йосипа Флавія і Плінія, а також часто використовував матеріали Ісидора Севільського.

Головним джерелом Марбода були, без сумніву, праці Плінія і, насамперед, його 37-ма книга «Природної історії», що була присвячена мінералам. Через цю працю Марбод сприйняв і більш стародавню традицію, що надійшла у Рим зі Сходу, – із Греції, Малої Азії, оскільки сам Пліній широко користувався працями своїх попередників, насамперед греків.

У поемі було чимало рекомендацій щодо практичного, лікувального тлумачення властивостей каміння. Усі 60 розділів презентують певний вид каміння і досліджують його властивості. Наприклад, у 5-му розділі описується яшма. Наголошено, що вона має 17 видів. Проте найкращою є яшма прозоро-зеленого кольору, що нагадує смарагд. Автор вказує, що вона має великий спектр цілющої властивості, а саме: зцілює водянку, лихоманку, жінкам допомагає під час пологів, а для тих, хто носить цей камінь, він є магічним, захищає від привидів, а якщо його вправити у срібло, то він надасть ефективної сили цій людині. Проте яшма має ще один спектр впливу на здоров'я, а саме: обмежує надмірність, перешкоджає заплідненню, припиняє менструацію, лікує геморої, а якщо її розтерти в порошок і з'єднати з молоком, то це впливає на зір, який стає гострішим.

Цікавим і корисним є свідчення також про діаманти. У працях Марбода описано чотири родовища діамантів, а саме в Індії, Аравії, Македонії та острові Кіпр. Його властивості використовують як у магії (амулети), так і у визначенні шляхетності дружин, поклавши таємно діамант під подушку сплячої жінки. Також вважалося, що діамант захищає людину від порожніх сновидінь і блукаючих душ померлих, приборкує лайки та свари, лікує навіжених, захищає від жорстоких ворогів. Оздоблений у срібло чи золото камінь носять як браслет на лівій руці, що сприяє роботі серця.

Безумовно, зауваження про інші 58 мінералів такі ж цікаві та корисні. Усе це може створити актуальне доповнення для альтернативного лікування сучасної медицини.

У поемі чимало приписів, проте в ній знайшли відображення і легенди, і забобони. Від них не були вільні і твори таких корифеїв тогочасної медицини, як, наприклад, Арнольда з Вілланови, автора відомого «Солернського кодексу здоров'я» [12].

У цих приписах часто міститься раціональне зерно: так, і нині носять бурштинові чи магнітні браслети, приписуючи їм лікувальні властивості. Ми не повинні піддавати сумніву щодо корисності носіння та інших мінералів, про які писав Марбод, але які ще не повністю досліджені сучасною медициною. Адже створившись у земній корі протягом мільйонів років, мінерали можуть бути активними агентами, які мають властивості, проте досі недостатньо добре вивчені сучасною наукою. Багаторічний досвід народної медицини звернув на них увагу стародавніх і середньовічних лікарів, але потім про них якось забули. Це може підтверджувати наявність фізичних полів навколо мінералів – так званий біолокаційний метод фіксації корисних копалин із допомогою «чарівної лози», адже мінерали знаходяться під шаром землі в декілька десятків метрів і навіть більше.

Зовсім недавно здавалося абсурдним явище далекоглядності та біоенерговпливу і самоіснування біополя. Зараз вони є об'єктами, на які звертають увагу сучасні біологічні науки.

Сучасна наука має здатність розкрити матеріальну сутність цих явищ з метою практичного застосування. Таким чином, зародилися такі дисципліни, як кібернетика, формальна генетика, рефлексотерапія тощо.

У приписах Марбода варто звернути увагу на психотерапевтичний аспект. Видатний учений К. П. Патканян (1833–1883 рр.), який переклав і видав із своїми коментарями «Книгу історії» вірменського історика XII ст. Аракела Даврижеці (тобто Тавризського), у якій описані 26 дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів. Він писав: «Під час лікування хвороб морального, тобто психічного, і нервового характеру, на які уява має сильний вплив, дорогоцінні камені відігравали важливу роль, оголошуючи хворому, що смарагд, підвищений над головою, розганяє гіпохондрію, погані сни, заспокоює ритм серця, розсіює нудьгу. Лікар може розраховувати на повний успіх, маючи віру хворого у дієвість засобів» [13].

Дорогоцінне каміння (*gemmae*) та напівдорогоцінні камені – самоцвіти (*lapides pretiosi*) мають фосфоричність, магнетичні властивості, утримують електричний заряд, мають певну теплопровідність, тобто бути наділені властивостями певного терапевтичного впливу. Усе це передбачає наявність у них ще багато незрозумілої активності, яка, можливо, буде не безкорисною і у медицини.

У середньовіччі лікарське використання мінералів як засобів рослинного, так і тваринного походження, вписувалося в гуморальну теорію з її вченням про «чотири соки» організму: 1) кров (тепла і волога); 2) слиз або флегма (холодна та волога); 3) світла жовч (суха і тепла); 4) чорна жовч (суха та холодна). Оскільки рівновага цієї вологості в організмі свідчила про стан здоров'я, а її порушення – про хворобу, то завданням лікаря було встановлення втраченої рівноваги, застосовуючи засоби, що містили ту чи іншу ступінь тепла, холоду, сухості або вологості. Ступені ж простих засобів були розроблені ще з часів Галену і Костянтина Африканського (біля 1020–1087 рр.), що ознайомив своїми перекладами Європу з працями арабських лікарів.

Мінералам приписували «симпатичеські» властивості. Вважалося, що вони, як і деякі лікарські рослини, можуть приносити користь лише морально чистій людині. У цьому можна углядіти відгук народного повір'я, що відображалось в приписах Марбода, який був ознайомлений із народною медициною.

Згідно з уявленнями середньовічних лікарів, зелень смарагда лікує втомлені очі, а споглядання деяких різнобарвних каменів їх дратують. Це нагадує кольоротерапію. Ідентифікацію каменів, які згадують Плїній, Марбод та інші автори стародавності та середніх віків, із сучасними їх назвами важко зіставити, а іноді і зовсім неможливо. Проте чимало з них піддаються точному визначенню за сучасною мінералогічною термінологією. Із лікувальною метою мінерали застосовували як зовнішні засоби та приймали внутрішньо. Їх розтирали на особливому «*cos medicinalis*» («медичний оселок»), змішували з медом, вином і водою, наносили і прикладали до різних частин тіла. Майже в кожному з 60 розділів поеми Марбода містяться рекомендації щодо лікувального застосування мінералів. Саме тут треба згадати, що і Авіценна (Абу Алї аль

Хусейн ібн Абдаллах ібн аль-Хосан ібн Алі, 980–1037 рр.), видатний лікар Сходу, у своєму «Каноні лікарської науки» писав про широке застосування мінералів.

Так, Павлу Діакону, який жив у VIII ст. належить, на перший погляд, парадоксальна думка: «Чим довше я досліджую, тим менш зрозумілим уявляється мені такий предмет» («*Quanto diutius considero, tanto res mihi videtur obscurior*»). І це зовсім не якась сповідь обскуранта, а визнання тієї істини, що з розширенням і поглибленням наших знань про предмети і явища матеріального світу перед дослідником нерідко постають нові та неочікувані проблеми. Такі проблеми, на нашу думку, виникають сьогодні перед дослідниками мінералів як вірогідних лікувальних засобів. Вони ще не розкрили всіх своїх таємниць і, можливо, ще знайдуть застосування в сучасній медицині.

Проте ця проблема знайшла свій прояв саме в літотерапії, що передбачає:

- мінералотерапію – процедуру, за якої на тіло хворого укладають невеликі гарячі камені;
- кристалотерапію – лікування кристалами;
- стоун-терапію – лікування камінням.

Сьогодні ці напрями активно використовують, адже багатовекторність прояву літотерапії – це не данина часу, а необхідність. У наші дні інтерес до розуміння та використання цілющих властивостей каменів помітно зростає. Це підтверджується науковими дослідженнями в цій галузі і вивченням впливу каменів на організм людини. Особливо це затребуване в сучасних умовах війни, коли гостро постає проблема реабілітації воїнів ЗСУ, які потребують як медикаментозного лікування, так і фізіотерапевтичного. До речі, під час стоун-терапії для масажу зазвичай використовують чорні камені вулканічних порід, які добре проводять і утримують тепло [14]. Масаж ними, головним чином, впливає на внутрішній стан людини. Спеціалісти використовують спеціальні вправи, які допомагають розслабитися фізично і морально. Тепло каменів діє на нервову систему людини, і, таким чином, сприяє заспокоєнню, – вирівнюванню порушеного в організмі балансу енергій, поліпшенню життєвої сили. Ще для послаблення фізичного болю застосовуються певні камені, які впливають на акупунктурні точки тіла людини.

Стоун-терапія покращує кровообіг. Під час масажу, з використанням гарячих і холодних каменів, судини по черзі розширюються і звужуються, а в результаті кров починає швидше рухатися, доставляючи корисні речовини і кисень до кожної ділянки тіла. Тому відчувається приплив енергії і життєвих сил. Також завдяки масажу каменями поліпшується відтік лімфи. Ті, хто стикаються з проблемою набрякlostі вранці, мають спробувати цю процедуру, яка має разуючий ефект.

Завдяки температурним властивостям каменів, вони сприяють зменшенню м'язових спазмів. Це особливо актуально для людей, які активно займаються спортом і часто відчувають креатуру. Перенапружені м'язи втрачають продуктивність, і одним з ефективних методів їх розслаблення є саме стоун-терапія. Тепло каменів здатне нагріти навіть дуже глибокі м'язи і ефективно зняти напругу. Ця терапія стане в нагоді і для тих, хто худне. Каміння є чудовим доповненням до занять спортом і раціонального харчування. Процедури стимулюють метаболізм і сприяють виведенню токсинів з організму. Під час схуднення важливо враховувати психологічний аспект процесу. Постійна концентрація на фізичних навантаженнях і дієтах нерідко призводить до нервового виснаження. Щоб не доводити себе до такого стану, потрібно якісно розслабитися. Ідеальним засобом такого відновлення є стоун-терапія, зокрема з використанням гарячих і холодних каменів.

Терапія гарячими каменями допомагає полегшити головний біль. Тепло, що йде від каміння, поширюється по тілу, сприяючи розширенню судин, розслабленню спазмованих м'язів і кращому кровообігу. У результаті забезпечується надходження крові та кисню до головного мозку, що допомагає усунути біль.

Також ця терапія корисна і для шкіри людини. Її суть полягає у відновленні природної пружності дерми. Теплі камені стимулюють виведення токсинів із поверхневих шарів епідермісу, внаслідок чого поліпшується колір обличчя. Така терапія є корисною для кожної людини. Це ефективний спосіб розслабитися, відновити сили, відчути приплив енергії та подолати втому. Масаж активізує фізіологічні процеси, покращує кровообіг і сприяє виведенню токсинів.

Отже, стоун-терапія, яка базується на лікуванні каменями, має широкий оздоровчий вплив на здоров'я людини. Це не лише зниження рівня стресу, сильних нервових перевантажень, а й лікування травм опорно-рухового апарату, захворювання судин, м'язового болю, затяжних застудних вірусних захворювань, жовчнокам'яної хвороби, холециститу, поліпшення роботи внутрішніх органів (хвороб підшлункової залози, шлунку, сечового міхура, ожиріння, менструальної болі). Допомагає зменшити застійні явища в органах і прискорити обмін речовин. Значущість стоун-терапії полягає в тому, що в результаті проведення сеансів пацієнти не лише відновлюють здоров'я, а й отримують великий заряд позитивної енергії.

Сьогодення свідчить, що літотерапія, яка заснована на цілющих властивостях каменів, сприяє зміцненню людського організму. Це є доречним доповненням до лікування наших захисників, які приходять з фронту і потребують не лише лікування, а й реабілітації. Отже, подальше вивчення властивостей каміння є актуальним і затребуваним напрямом наукових досліджень, що потребує уваги сучасної науки та осмислення на основі надбань попередників.

Використані літературні джерела

1. Теофраст. Про камені. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82>.
2. Гай Пліній Секунд. Природна історія: [фрагменти] // Крисаченко В. С. (упоряд.). *Українознавство: хрестоматія-посібник* у 2 кн. Київ, 1996. Кн. 1. С. 84–96.
3. Вітрувій. Десять книг про архітектуру. Київ: Архітектура-С 2006. 328 с.
4. Лантух А. П. Меркулова Н. Ф. Медицина та суспільство: модус взаємодії. *Український соціологічний журнал*. 2017. № 1–2. С. 119–126.
5. Цельс А. В. Л. De medicina. Оцінка діяльності Цельса Галеном Гезером. URL: <http://www.pinax.com.ua/>.
6. Квінт Серен Самонік. Медична книга. Вікіпедія. URL: <http://symposium.ru>.
7. Діоскорід. URL: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%94%D1%96%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B4.html>.
8. Марчукова С. М. Медицина в дзеркалі історії. 2003. URL: <http://medbib.in.ua/meditsinskie-svedeniya-estestvennoy-istorii.html>.
9. Прокопович Ф. Філософські твори в 3-х книгах. Т. 2. Кн. 3. Київ, 1980. 552 с.
10. Марбод Реннський. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%BE%D0%B4_%D0%A0%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.
11. Halleux R. Damigéron Evax et Marbode. L'héritage alexandrin dans les lapidaires médiévaux. *Studi Medievali*. 1974. Vol. 15. No. 1. P. 327–347.
12. Арнольд з Вілланови. URL: https://chtyva.org.ua/Salernskyi_kodeks_zdorovia.
13. Патканян К. П. Драгоценные камни их названия и свойства по понятиям армян в XVII веке. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР 1979.
14. Стоун-терапія. URL: <https://elephant-spa.com.ua/uk-ua/blog/chto-takoe-stoun-terapija-i-kakaja-ot-nee-polza>.

References

1. Teofrast. (n.d.). Pro kameni [On stones]. Vikipediia – Wikipedia. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82> [in Ukrainian].
2. Krysachenko, V. S. (Ed.). (1996). Gaius Plinii Sekund. Pryrodnycha istoriia [Natural history]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian studies*. Kyiv. P. 84-96. [in Ukrainian].
3. Vitruvii. (2006). Desiat knyh pro arkhitekturu [Ten books on architecture]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Lantukh, A. P., & Merkulova, N. F. (2017). Medytsyna ta suspilstvo: modus vzaiemodii [Medicine and society: modes of interaction]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal – Ukrainian Sociological Journal*, (1-2), 119-126. [in Ukrainian].
5. Tsels, A. V. L. (n.d.). De medicine. Otsinka diialnosti Tselsa Halenom, Hezerom [De medicine. Evaluation of Celsus's activity by Galen, Gezer]. Retrieved from: <http://www.pinax.com.ua/wp-content/uploads/2021/10>

/%D0%90%D0%B2%D0%BB-%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B9-%D0%A6%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81-3.pdf [in Ukrainian].

6. Kvint Seren Samonik. (n.d.). I yoho "Medychna knyha" [And his «Medical Book»]. Retrieved from: <http://symposium.ru> [in Ukrainian].

7. Dioskorid. (n.d.). *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%94%D1%96%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B4.html> [in Ukrainian].

8. Marchukova, S. M. (2003). *Medytsyna v dzerkali istorii* [Medicine in the mirror of history]. Retrieved from: <http://medbib.in.ua/meditsinskie-svedeniya-estestvennoy-istorii.html> [in Ukrainian].

9. Prokopovych, F. (1980). *Filosofski tvory v 3-kh knyakh* [Philosophical works in 3 books] (Vol. 2, Book 3). Kyiv. [in Ukrainian].

10. Marboda Rennskyi. (n.d.). *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%BE%D0%B4_%D0%A0%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9 [in Russian].

11. Halleux, R. (1974). *Damigéron, Evax et Marbode. L'héritage alexandrin dans les lapidaires médiévaux. Studi Medievali*, 15(1), 327-347.

12. Arnold z Villanovy. (n.d.). *Salernskyi kodeks zdorovia* [The Salerno health code]. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vilanova_Arnau_de/Salernskyi_kodeks_zdorovia.pdf [in Ukrainian].

13. Patkanyan, K. P. (1979). *Dragotsennye kamni, ikh nazvaniia i svoistva po poniatiiam armyan v XVII veke* [Precious stones, their names and properties according to the concepts of Armenians in the 17th century]. Erevan. [in Russian].

14. Stoun-terapiia. (n.d.). [Stone therapy]. Retrieved from: <https://elephant-spa.com.ua/uk-ua/blog/chto-takoe-stoun-terapija-i-kakaja-ot-nee-polza> [in Ukrainian].

Lantukh Alla, Candidate of Philosophical Sciences, Kharkiv, Ukraine

Lantukh Valerii, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv, Ukraine

HISTORICAL ORIGINS OF LITHOTHERAPY AND HUMAN HEALTH

Summary.

The article proves that the health problem has always been at the epicentre of research. This search is multidirectional, from natural remedies to pharmacological inventions. Lapidary (from the Latin lapis – stone) is the doctrine of stones. The problem of lapidary has deep historical origins in the works of Theophrastus, Pliny the Elder, and Vitruvius. That's why the term lithotherapy – treatment with precious stones – even appeared. Today, this phenomenon is called the medicine of the 21st Century.

The authors note that a special place among the sources is occupied by the poem about stones by Marbod of Rennes, The Lapidaries. Bishop Marbod claimed that God had endowed precious stones with even greater power than herbs. Each 60 chapters of Marbod's poem is dedicated to a particular stone. The poem contains many recommendations for practical, medicinal interpretation of the properties of stones. All 60 chapters present a particular type of stone and explore its properties that affect health. In the article, the authors argue that we should not question the usefulness of minerals that Marbod wrote about but have not yet been fully explored by modern medicine. After all, having been formed in the Earth's crust over millions of years, minerals can be active agents with properties that modern science has not yet understood. The problem has found its manifestation in lithotherapy, which includes mineral therapy, crystal therapy – treatment with crystals, and stone therapy – treatment with stones. It is not only stress relief but also treatment of musculoskeletal injuries, vascular diseases, muscle pain, prolonged colds, cholelithiasis, cholecystitis, and improvement of internal organs, namely, diseases of the pancreas, stomach, bladder, obesity, and menstrual pain. The next task for researchers is urgent and crucial: to discover the medicinal properties of minerals further. This is especially in demand in the current conditions of war when the problem of rehabilitation of the Armed Forces soldiers who need both medical and physiotherapy treatment is acute.

Keywords: health; lapidaries; lithotherapy; lithium stones; stone therapy.